

94(100)(082)
3-41

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
З ІСТОРІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ НАУК**

Випуск 15

проголошені в Декларації Бальфура, знайшли своє втілення 14 травня 1948 року, коли було створено Державу Ізраїль. Але до цього часу залишалося ще роки боротьби і небачена в історію людства Катастрофа – Голокост.

УДК 34015(477.63)

Василь МОСКАЛЕНКО,
доцент, кандидат історичних наук

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВИБОРІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (30-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

У статті на документальних матеріалах аналізуються та узагальнюються визначальні тенденції інституту виборів у Дніпропетровській області у світлі реалізації радянського законодавства.

Ключові слова: інститут виборів, виборче право, виборча система, законодавство, вибори.

Determinant trends of the institution of election in the Dnipropetrovsk region analyzed and generalized in the article. These trends based of the documentary materials considered in the light of realization the soviet legislation.

Key words: institution of election, electoral law, electoral system, legislation, election.

Українська держава йде шляхом незалежності, торуючи шлях до громадянського суспільства на демократичних засадах. Демократизація всіх сторін суспільного життя, розбудова правової держави на сучасному етапі розвитку України можуть бути реалізовані лише за умов широкого і дійового забезпечення народовладдя.

Демократичний устрій, який утверджується в нашій країні, повинен базуватись на створенні такої системи влади й управління, за якої громадяни мають усі можливості брати участь у розробці та здійсненні політики, де визначальну роль відіграють вільний вибір і незалежне голосування. Важливу роль у здійсненні цих завдань належить інституту виборів. Через формування представницьких органів державної влади громадяни

користуються політичними свободами і приймають участь в управлінні суспільством, вибори все більше набувають форми змагальності. Ефективній організації виборів на сучасному етапі сприяють теоретичні дослідження науковців з історії розвитку інституту виборів на теренах України.

Вивчення і аналіз теорії та практики виборів до органів влади, розкриття суті інституту виборів, що діяв на українських землях дозволяє визначити, його національні особливості, принципову різницю і схожість радянської і зарубіжної систем представницьких органів.

В правовій і історичній науці з досліджуваної проблеми обмаль відповідних робіт, а ті з них, які видані, розглядають лише окремі аспекти інституту виборів, до того ж не позбавлені ідеологічного забарвлення минулих років [1]. Значення законодавчих актів у формуванні інституту виборів в УРСР у 30-ті роки ХХ ст., їх практичне втілення в суспільно-політичному житті українського народу залишається не вивченим.

Насадження більшовицької державності в Україні тісно пов'язане з організацією нової правової системи, яка б відповідала потребам імперії. Замість знищених актів правотворчої діяльності Української Народної Республіки розповсюджувалися законодавчі акти Російської радянської держави. Можна стверджувати, що більшовицьке право стало важливим знаряддям нищення національної державності в Україні і закріплення розгалуженої системи органів та управління радянської неоімперії.

З другої половини 20-х і в 30-ті роки йде процес поступового становлення радянського виборчого законодавства, пошук оптимальних форм представництва депутатів в структурах органів влади, які б забезпечували виконання політичних установок правової компартійної еліти.

Відмінність радянської виборчої системи від виборчих систем інших країн заключалась у тому, що інститут виборів в УРСР, як і СРСР, не торкався вже вирішеного питання влади. Процес формування рад перетворився в інструмент підтримки встановленого державного ладу. Взятий за основу виборчої системи принцип представництва колективних інтересів без врахування індивідуального фактору, дозволяв відмовитись від волі всієї нації і не брати в розрахунок думок частини громадян рес

публіки, яких позбавляли виборчих прав. Радянська виборча система законодавче будувалася за класовою і партійною ознаками, з наданням пріоритетних прав робітникам, членам партії і комсомольцям.

Усі норми законодавства, які регламентували порядок формування представницьких /у тому числі і місцевих/ органів влади у своїй сукупності утворювали радянське виборче право. Головними його джерелами були Конституції УСРР 1919 р., 1929 р, Конституція УРСР 1937 р. та різноманітні закони, положення, інструкції про вибори до органів влади, теоретичною базою для яких загальносоюзна Конституція 1924 р., постанови ВЦК СРСР.

Не дивлячись на наявність конституційної основи формування місцевих структур влади, сам хід виборів в умовах тоталітарного режиму, монополії партійно-державного апарату регулювався документами партійних з'їздів, конференцій, пленумів центральних і місцевих органів партії.

Зокрема, завдання виборчої кампанії 1930-1931 рр. були викладені в рішеннях грудневого Пленуму ЦК і ЦКК ВКП(б) [2, с. 344]. Заслухавши і обговоривши доповідь М.Калініна, учасники пленуму охарактеризували політичне значення майбутніх виборів до рад. Пленум у своїй постанові визначив завдання партійних організацій в ході виборів і підкреслив, що ради є провідниками лінії партії.

Наприкінці 1930 р. на пленумі Дніпропетровського, міськкому партії було поставлено ряд завдань по підготовці і проведенню виборів. Особливого значення надавалося необхідності проведення роз'яснювальної роботи серед селян, широкого залучення до цього робітників і колгоспників. Згідно з рішенням пленуму, підготовку до звітно-виборчої кампанії повинні були обговорити і очолити партійні і комсомольські осередки областей [3, с. 1-3].

У жовтні 1934 р. була прийнята "Інструкція про вибори до Рад і на з'їзди Рад УСРР" [4]. У кожній області республіки, в тому числі і Дніпропетровській були проведені пленуми обкомів партії, котрі визначили терміни проведення виборів до рад, що було порушенням конституційних норм. В рішеннях пленумів наголошувалося на проведенні передвиборчої агітації на фаб-

риках, заводах, а члени партії призначалися пропагандистами і агітаторами.

На засіданні бюро Дніпропетровського обкому партії в кінці серпня 1934 р. слухалося питання «Про підготовку до перевиборів рад 1934 р.», а в постанові вказувалося на необхідність максимального використання нових форм і методів активізації має в період виборчої кампанії, звітно-виборчі збори депутатів сільрад заплановано провести з 15 жовтня, депутатів міськрад - з 1 листопада.

14 жовтня 1934 р. обком партії розглянув хід підготовки до виборів на місцях, звітували голови Дніпропетровського та Кам'янського міських виборчих комісій, Чубарівської районної виборчої комісії м. Кривого Рогу та інш., що було явним порушенням конституційного законодавства [5, с. 39, 43, 52].

Викладене вище дає можливість зробити висновок, що в досліджуваний період йшов процес становлення радянського виборчого законодавства, для якого була характерна безсистемність, нестабільність, пріоритет директив, рішень партійного апарату над державним законодавством. Партія, яка законодавчо не була державною інституцією, за допомогою свого апарату концентрувала у своїх руках всю повноту влади. Виник особливий тип державних органів, в яких всі важелі керівництва і реальна влада об'єдналися в недержавних структурах. Тому стало можливим перенесення рішень центральних органів партії на ґрунт державних і громадських організацій.

Партійними органами у ході виборчих кампаній регулювався склад сільрад, селищних, районних і міських рад. За вказівкою ЦК Компартії УСРР на засіданнях бюро обкомів, міськкомів КП(б)У давались доручення партійним комітетам в період виборів забезпечити запланований центральним органом партії якісний склад депутатів. Це наглядно відображає постановою бюро Дніпропетровського міському Компартії України від 23 вересня 1934 р. яке зобов'язувало заводські і районні партійні комітети при виборах депутатів до міських і районних рад забезпечити у складі обраних рад не менше 50% членів партії, 10-15% комсомольців, 25-30% жінок, 10-15% адміністративно-технічного персоналу, при цьому з усієї кількості депутатів 75-80% повинні бути робітники-ударники виробництва [6, с. 85-86,

114, 173]. Аналогічні постанови були прийняті в інших обкомах, міськкомах КП(б)У.

Запроваджуючи їх в життя, в ході виборчих кампаній, міські партійні комітети упорядкували за заданими відсотками списки майбутніх депутатів, які затверджувались партійними фракціями рад, а потім зачитувались на зборах виборців.

Якщо у ході виборчої кампанії не забезпечувався запланований партійним апаратом відсотковий склад майбутніх депутатів, то порушуючи Основний Закон, результати виборів через виборчі комісії анулювались працівниками партійних комітетів і апаратів обласних і міських виконавчих комітетів. Так, у виборчій кампанії 1934-1935 рр. рішеннями партійного і радянського апаратів були анульовані результати виборів у Дніпропетровській області у двох райрадах, 37 сільрадах повністю і частково - на 196 виборчих дільницях інших сільрад [7, с. 2-129]. Наприклад, в Генічеському районі Дніпропетровської області виборчі збори проводилися з 19 по 23 листопада 1934 року на 103 виборчих дільницях. Жінок у складі сільрад було обрано до 18% і тому на 24 виборчих дільницях партійним апаратом результати були анульовані. Перевибори відбувалися 24 листопада 1934 року і в результаті кількість жінок в складі сільрад зросла до запланованих партапаратом 25% [8, с. 28].

У Чубарівському районі Дніпропетровської області низький відсоток обрання жінок до складу сільрад призвів до анулювання партійним комітетом виборів у Туркменівській, Новороздорській, Балачківській, Власівській, Дорожилиській, Ульяновській, Самойлійській сільрадах. Після переголосування відсоток жінок у складі сільрад був доведений до запланованих «зверху» 25% [9, с. 51].

Аналогічна картина спостерігалася у Солонянському районі Дніпропетровської області, де у Широківській, Новопокровській, Олександрійській, Військовій, Сурсько-Михайлівській, Наталівській, Привільнянській, Тритузніянській сільрадах відбулося переголосування і запланована кількість жінок ввійшла до складу сільських рад [10, с. 56].

Постановами бюро Ново-Васильківського, Чубарівського, Новомосковського, Царичанського районних партійних комітетів Дніпропетровського обкому партії відповідно на 16, 23,

42, 43 виборчих дільницях було проведено переголосування і якісний відсоток комсомольців і жінок у складі сільрад був доведений до запланованого [11, с. 63, 66, 68, 77]. Не кращою була картина виборів в інших районах сільської місцевості Дніпропетровської області.

Таке ж «підганяння» якісного складу комсомольців, жінок, комуністів, до запланованих партійним апаратом відсотків відбувалося і у районних, міських радах Бердянська, Генічеська, Дніпропетровська, Кривого Рогу, Новомосковська, Олександрії (Запоріжжя) та ін. [12, с. 68-77].

В період виборчої кампанії 1934 р. у всіх органах влади сільської місцевості на виборчих зборах представники партійних комітетів рекомендували списки кандидатур до нового складу сільських рад, а голосування повинно було проводитись по кожному кандидату в депутати окремо. Але, порушуючи закон, голосування на виборчих зборах проводилося за списками кандидатів у депутати в Бердянському, Покровському, Олександрівському, Царичанському і інших районах Дніпропетровської області [13, с. 68, 70-71, 84, 93]. Масу аналогічних прикладів можна привести по інших областях.

Були і інші порушення законодавства у ході виборчих кампаній. В ході виборів 1934 р. до Ново-Сірогоської, Ново-Запорізької, Веселівської сільських рад Дніпропетровської області до нового їх складу було обрано більше депутатів, ніж це передбачалось інструкцією про вибори. В ході виборів нового складу Ново-Олександрійської сільради Дніпропетровської області була обрана пропозиція, якої за положенням про вибори не повинно бути. Відбувалися також зриви виборчих зборів в Павлівській, Августитівській, Широчанській, Скелеватській, Мало-Катеринівській сільрадах Запорізького району Дніпропетровської області [14, с. 1-2].

Таким чином, формуючи склад депутатів на свій розсуд, партійно-бюрократичний апарат мав на меті певні політичні цілі. Введення до керівного складу усіх рівнів рад депутатів за соціально-класовими ознаками, партійних і адміністративних функціонерів відповідало існуванню тоталітарного режиму, забезпечувало реалізацію його політики на місцях.

Виборча система за Конституцією УСРР відображала загально соціально-політичну ситуацію в країні. До участі у виборах допускалися лише представники окремих соціальних груп, по відношенню до яких не застосовувались обмеження по статі, національності, освіті й віросповіданню. Ці групи об'єднувалися терміном «трудящі». Значна частина населення була позбавлена виборчих прав. Не вибирали і не могли бути обраними: особи, які використовували найману працю з метою отримання прибутків; громадяни, які жили на нетрудові доходи, як-то: відсотки з капіталу, прибутки від підприємств, надходження з майна тощо. На конституційному рівні, в УСРР приватні торговці, торговельні і комерційні посередники; ченці і духовні служителі церков і релігійних культів, службовці й агенти колишньої поліції, особливого корпусу жандармів і охоронних відділень були позбавлені права голосу. Крім того, не мали права голосувати особи, визнані у встановленому порядку душевнохворими, а рівно громадяни, які знаходились під опікою, засуджені за злочини на термін встановлений судовим органом [15, с. 131-132].

15 травня 1929 р. XI Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив нову Конституцію УСРР, де в III розділі законодавчо закріплювалися виборчі права громадян. Основний Закон УСРР 1929 р. закріпив перелік громадян, позбавлених виборчих прав (ст. 67) [16]. На 1928-1929 рр. кількість громадян, позбавлених прав, налічувала 253, 9 тисяч чоловік, що становило 9,8% виборців (проти 175,1 тис. чоловік в 1926-1927 рр.) [17, с. 35-36].

В жовтні 1930 р. центральні органи держави і республіки прийняли інструкцію, яка регламентувала порядок виборів в 1930-1931 рр. В ній уточнювався порядок позбавлення виборчих прав громадян і їх поновлення [18].

Утиски у виборчих правах мали тяжкі наслідки для громадян. Вони обкладалися додатковим або спеціальним податком, виключалися з членів профспілок, при цьому могли втратити роботу, право на пенсію і соціальне забезпечення, пільги на житлову площу, навчання дітей та вступ їх до вузу. Громадяни, позбавлені можливості обирати, мали право опротестувати рішення виборчої комісії. Дозволялося відновлення свої виборчих прав шляхом подання заяв, де крім об'єктивних даних /прізвище, адреса/ вказувався номер за списком, причини позбавлення прав і докази громадянина, на основі яких він вважав рішення комісії

неправомірним. Заяви розглядалися виборчими комісіями і лише незначна частина з них задовольнялася.

Безумовно, правляча партійна еліта добре розуміла неможливість утвердження тоталітарного режиму без повної підлеглості селян, які становили більшість населення республіки. Намагаючись зберегти за собою пріоритет при визначенні кандидатур на виборні посади та забезпечити абсолютну більшість при голосуванні, партійно-державний апарат вживав всіх можливих заходів, щоб зіштовхнути на узбіччя політичного життя можливих опонентів, «ворогів народу». Для цього використовувалися різноманітні методи економічного, соціального та психологічного тиску.

Таким чином, в ході проведення виборчих кампаній 30-х років у Дніпропетровській області спостерігалась тенденція до концентрації влади в руках партійних комітетів і формуванні депутатського корпусу державних органів управління за допомогою партійних директив та позбавлення виборчих прав представників окремих соціальних груп.

Література

1. Гусев К.В., Дробижев В.З. Рабочий класс в управлении государством (1926 - 1937 гг.). Москва, 1968. 100с., Кукушкин Ю.С. Роль сельсоветов в социалистическом переустройстве деревни (1929 - 1932 гг.). Москва, 1962. 156 с.; Кукушкин Ю.С. Сельсоветы и классовая борьба в деревне (1921-1932 гг.). Москва, 1968. 294 с.; Ким А.И. Советское избирательное право. Москва, 1965. 608 с.; Лепёшкин А.И. Местные органы власти Советского государства (1921 - 1936 гг.). Москва, 1957. 411с.; Смирнова В.В. Зарождение советского избирательного права (1917-1925 гг.). Москва, 1973. 385 с.; Рудик ПЛ. История советского избирательного права (1917-1936 гг.). Москва, 1991. 426 с.
2. Семнадцатая конференция ВКП(б). КПСС в резолюциях и решениях съездов конференций и пленумов ЦК: у 16 т. Москва, 1987. Т.5. - С. 344.
3. Звіт Дніпропетровського міського партії про підготовку до виборів. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО) ПФ. 18. Оп. 1, Спр. 220, Арк. 1-3.
4. Вісті ВУЦВК. 1934. 15 жовтня.
5. ДАДО, Ф. 19, Оп I, Спр. 1138, Арк. 39,43,52.

6. ДАДО, Ф. 19, Оп I, Спр. 1136, Арк. 85-86, 144; Спр. 1359, Арк. 173.
7. Підраховано за доповідними записками партійного радянського апарату Дніпропетровської області. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 2-129.
8. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 28.
9. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 51.
10. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 56.
11. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 63, 66.
12. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 68-77.
13. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 68, 70, 71, 84, 93.
14. ДАДО, Ф. 19, Оп. 1, Спр. 1155, Арк. 1-2.
15. Конституція УСРР. Слісаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української Конституції. Київ, 1993. С. 131-132.
16. Конституція УСРР. Харків, 1929. 28 с.
17. Вісті ВУЦВК УСРР. 1928. 24 жовтня.
18. Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. Москва, 1930. № 50. С. 523.

УДК.327.7:061.1ЄС

Юрій ЧИРВА,
доцент, кандидат історичних наук

ЕВОЛЮЦІЯ СЕРБЬСЬКО-ХОРВАТСЬКИХ ВІДНОСИН В СОЦІАЛІСТИЧНІЙ ЮГОСЛАВІЇ

У статті аналізується характер відносин між союзними республіками Сербія і Хорватія у складі Югославської Федерації.

Ключові слова: федералізм, конституція, національний рух, «самоврядний соціалізм», відцентрові тенденції.

The character of relations between the union republics of Serbia and Croatia included in Yugoslav Federation are analyzed in the article.

Key-words: federalism, constitution, national movement, "self-governing socialism", centrifugal tendencies.

Для сучасного світу характерним є високий рівень політичної нестабільності, що було викликано цілим рядом факторів. До таких належать деструктивні дії міжнародних терористичних організацій, бажання окремих країн вирішити нагальні проблеми